

Per Magnus Johansson är psykoanalytiker, idéhistoriker och författare. Bild: OLA KJELBYE

Per Magnus Johansson: Därför mår vi så dåligt utan gränser

Kultur

Göteborgs-Posten 22 nov, 2020

Trots att vår materiella välfärd är på topp är psykiatriska diagnoser den vanligaste sjukdomsorsaken. Psykoanalytikern och idéhistorikern Per Magnus Johansson ger sin bild av varför vi vantrivs så i vår civilisation.

Myndigheterna noterar och upprepar: Den psykiska ohälsan ökar. De yngre liksom de äldre är drabbade, fattiga och rika, barnen, kvinnorna, männen, invandrare; den andre. Alltid den andre. Många människor hittar inte fram till ett meningsfullt liv; de har svaga eller alltför starka band till den ursprungliga familjen, har en bräcklig arbetsgemenskap och förhållandet till vännerna bär inte. Flera personer upplever återkommande ekonomiska tillkortakommanden, en social utsatthet, nedbrytande prövningar och bristande tilltro till framtiden. Vantrivseln leder till ett skrik rakt ut i cyberrymden. Tomheten ekar. Den virtuella verklighetens tröst visar sig plågsamt otillräcklig. Hoppet om en ljusnande framtid har bleknat. Tinder tindrar med allt

svagare ljus; lågan är på väg att slockna. Psykiatriska diagnoser är idag den vanligaste sjukskrivningsorsaken i Sverige.

I "Das Unbehagen in der Kultur" (Vi vantrivs i kulturen, 1930) diskuterar Sigmund Freud civilisationens utveckling och dess inverkan på människans lidande och hennes möjligheter att finna lyckan. När den psykoanalytiska forskningen lärde känna neurosernas mekanismer framgick att neurosen är resultatet av att människor påtvingas alltför stora uppoffringar. Civilisationen har enligt Freud överallt följt samma mönster, och i takt med utvecklingen tvingat människan till försakelser, alltefter samhällets krav och till gagn för de kulturella idealen.

Freud lyfter fram att det under de sista generationerna gjorts utomordentliga framsteg inom "naturvetenskaperna och i deras tekniska användning". Dessa framsteg har dock inte lett till att människan blivit lycklig i motsvarande grad. Vissa har enligt Freud emellertid dragit den felaktiga slutsatsen att framstegen saknar betydelse för vår lycka. Likväl har till exempel möjligheterna för människor att kommunicera med varandra ökat, trots stora geografiska avstånd. Vidare har de medicinska framstegen gjort att barnadödlighet och infektionsrisk vid förlossning minskat och att den genomsnittliga livslängden avsevärt ökat. Dessa ting kan vi tacka de "vetenskapliga och tekniska framstegen" för. Utan dem hade situationen varit annorlunda. Den tidsålder då de stora vetenskapliga och tekniska framstegen görs är en, enligt Freud, otillbörligt smäddad tidsålder. Det finns en pessimistisk kritik som vänder upp och ned på sakerna och deras ordning, och som till och med menar att framstegen skapar åtminstone lika många problem som de löser.

Vi mår dåligt i kulturen

Icke desto mindre poängterar Freud samtidigt att människan – trots dessa framsteg – vantrivs i den moderna kulturen; ett faktum som inte ändras av att det är svårt att bilda sig en uppfattning om huruvida hon var mer lycklig eller tillfreds under gångna civilisationsbetingelser.

Freud skriver bland annat att motorerna ger människan möjlighet att bruka en "jättekraft, som skeppet och flygplanet", vilka gör att varken vatten eller luft kan

hindra henne. Vidare nämner han glasögonen, kikaren, mikroskopet, kameran, grammofonskivan och telefonen som exempel på viktiga framsteg, möjliga tack vare vetenskap och teknik. Han menar att det inte bara låter som en saga, utan att utvecklingen rentav innebär uppfyllandet av flera sagoönskningar.

Den springande punkten för Freud är att människan, trots utvecklingen och sin "gudalighet", inte känner sig lycklig.

Den franske rättshistorikern och författaren Pierre Legendre (f. 1930) betonar att konstruktionen av människan, som ansvarsfull kulturvarelse, är bräcklig. Det mänskliga förnuftet måste regelbundet återerövrats och riskerar alltid att förloras. Den förnuftige kan bli oförnuftig. En förnuftig president kan ersättas med en oförnuftig. Överlåtelsen av omdömesförmågan är en grannliga uppgift.

Legendre hävdar att vi har öppnat dammluckorna för godtycklighet inom familjer och samhällen. Detta har skett genom att vi har skapat vad han kallar självgrundade subjekt: autokonstruerade utan historia eller sammanhang. Dessa och de grupper de tillhör är befriade från tabun: från gränsen och den nödvändiga föreställningen om begränsningar. Vi lever i en period som enligt Legendre präglas av "en förlust av hållpunkter".

Fragmenteringen av kunskapen om människan skapar en rotlöshet; den scientism som saluförs i hela världen, bland annat av den amerikanska formen av psykiatri, förstör möjligheten att ställa frågor om mening. Den mening som kan utvinnas utifrån vissheten att vi är talande och tänkande människor som lever tillsammans under en begränsad tid. Det innebär att vi har ett ansvar för dem och det som finns kvar efter det att vi har lämnat jordelivet.

Blir allt bättre om allt blir tillåtet?

Det existerar inte någon Vetenskapsman som neutralt och "evidensbaserat" analyserar den så kallade verkligheten utanför honom eller henne själv. Legendre lyfter fram hur obskurantismen breder ut sig och tenderar att ha en upplösande och

förstörande effekt på den enskilde. Det reflekterande samtalet, de rationella argumenten, den kritiska analysen och det omdömesgilla tänkandet har ersatts av ett upplysningsfientligt och magiskt tänkande. Dess komplement utgörs av dogmen om den evidensbaserade Vetenskapen. De är, hur olika de än kan tyckas vara, två sidor av samma mynt.

Samhället idag är inte präglad av kravet att den enskilde skall underkasta sig tyranniska och plågsamma försakelser, utan snarare av föreställningen om ett samhälle utan tabun och utan gränser. Logiken är tydlig: Allt blir bättre om inte allt så åtminstone det mesta görs tillåtet. Möjligheten till ett tillfredsställande liv ökar genom att vi gör rent hus med så många förbud som möjligt.

Samtidigt tycks obehaget och vantrivseln öka; våra möjligheter att lösa så kallade kriser – såväl i arbetslivet som i kärlekslivet – verkar bli allt mer begränsade. De existentiella livskriserna tycks skapa ett nästan oöverstigligt själsligt lidande, som dessutom psykiatriseras. Den offentligt finansierade vårdapparaten löser enbart en begränsad del av dess delikata arbetsuppgifter. Ledan ackompanjerar våra liv. Ibland även uppgivenheten. Molnen skymmer solen. Tron och drömmarna om ett bättre samhälle och ett värdigt liv ledsagar alltför få.

Per Magnus Johansson

Per Magnus Johansson är psykoanalytiker, idéhistoriker och författare. Bild: OLA KJELBYE